

В.В. Величко

*Дипломатична академія
МЗС України*

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА КИТАЮ ПЕРІОДУ КОЛОНІАЛЬНОЇ ЕКСПАНСІЇ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ (СЕРЕДИНА ХІХ ст. – КІНЕЦЬ 1940-х рр.)

Активізація колоніальної експансії великих держав, передусім Великої Британії та Франції у середині ХІХ ст., призвела до значних змін у розвитку національного господарства "Піднебесної імперії". У процесі розвитку в напівколоніальному статусі економіка Китаю пройшла шлях від суто традиційної аграрно-ремісничої до мішаної, з ознаками початкової, т.зв. "крапкової" індустріалізації моделі господарювання. Відповідні зміни відбувалися й у регіональній політиці країни.

Історія розвитку окресленого періоду достатньо добре досліджена китайськими істориками економіки, які спиралися на джерела з історії пізньої Цін, зокрема династійні хроніки, а також місцеві хроніки – *діфан чжи*. Значну джерельну вартість мають публіцистичні роботи першого президента Китайської Республіки Сунь Ятсена, документацію його уряду та наступних адміністрацій.

Досить численні праці західних китаєзнавців того періоду містять, зокрема, дані про стан та розвиток системи регіонального управління в колоніальному Китаї¹. Сукупність китайських джерел цієї проблематики була проаналізована російськими дослідниками (А.М.Григорьевим, В.П.Люшечкіним, О.Є. Непомніним, Г.Д.Сухарчуком, А.Н.Хохловим та ін.)².

Ними встановлено, що впродовж усього колоніального періоду розвитку Китаю присутність іноземного капіталу на його території зростала, що супроводилося посиленням експлуатації робочої сили, а також відтоком з економіки країни коштовних металів та вивозом природних багатств.

Крім того, з початком колоніальних воєн у Китаї у середині ХІХ ст. його економіка увійшла у кризову фазу розвитку, спричинену воєнними діями, а також внутрішніми конфліктами та масовими заворушеннями серед населення.

Попри перманентні прояви кризових явищ зовнішня торгівля хоч і повільно, але розвивалася, а окремі райони отримували фінансові інвестиції з метою розвитку транспортної інфраструктури та торговельних центрів. Активізувався й товарно-грошовий обіг, ширячись від приморських районів до внутрішніх, що засвідчувало набуття економікою Китаю ринкових ознак.

На такому тлі відбувалася трансформація регіональної політики та територіальної структури національного господарства.

На початку колоніальної експансії великих держав регіональний устрій мало відрізнявся від середньовічної моделі. Якщо не враховувати відокремлення ряду територій від Китаю (Гонконг, Макао, Тайвань, Маньчжурія, деякі колоніальні анклав великих міст), його структура практично не зазнала жодних змін, зберігаючи чотири- або п'ятирівневий макрорегіональний тип (провінція-округ-повіт-волость).

¹ *Feuerwerker A. China's Early Industrialization: Sheng Hsuan-huai (1844-1916) and Mandarin Enterprise. – Cambridge (Mass.), 1958. – 319 p.; Fairbank J. Trade and Diplomacy on China Coast. – Harvard, 1935. – 297 p.*

² Див., наприклад: Социально-экономические и политические проблемы Китая в новое и новейшее время. Сборник статей. / Отв ред. Г.Д.Сухарчук. – М., 1991. – 365 с.

Однак згодом Китай вдався до її реформування під тиском політичних чинників (різної міри політичної стабільності, лояльності місцевих чиновників до центру, консолідованості регіональних еліт тощо). На динаміку цього процесу чинили вплив і конкретні умови господарювання, зокрема зростання потенціалу економіки регіонів, розвиток територіально-виробничої структуризації, стан транспортної інфраструктури та у соціальному, природному та демографічному становищі. Ці чинники у своїй сукупності спонукали зміни в адміністративному поділі країни, внаслідок чого у територіально-адміністративній структурі країни з'явилися намісництва – *ду* та приставства – *тін*.

Намісництво було новою формою територіального устрою, статусом вищою за провінцію, тому в деяких випадках у намісництво зводилися дві-три провінції. Так, зокрема, провінції Хунань та Хубей були об'єднані у намісництво Хугуан (Лянху), Гуандун та Гансі – у Лянгуан та ін. Проте більшість провінцій (Шаньдун, Хенань та інші) не ввійшли до намісництв, перебуваючи у центральному підпорядкуванні як одиниці адміністративного чи економічного районування – таксони найвищого рангу.³

Структура таксонів нижчого за провінції рангу – повітів – була дуже щільною. Незважаючи на те, що повіти тривалий час становили основу адміністративного районування, внутрішньополітичні чинники, в тому числі колоніальна політика великих держав у Китаї, викликали потребу долучення нових таксонів аналогічного рангу (в основному для виконання поліцейських функцій) – приставств – *тін*.

Через переважно аграрний характер китайської економіки колоніального періоду відмінності у рівнях розвитку регіонів були зумовлені насамперед різницею в їх аграрному секторі, яка, безпосередньо зумовлювалася природно-кліматичними умовами на окремих теренах. Так, зокрема, природні умови для землеробства на півночі країни були менш сприятливими, ніж на півдні, тому північний „пшеничний пояс” мав меншу продуктивність, ніж район зрошуваного рисосіяння на півдні. Певним чином це позначилося й на рівні добробуту основної маси населення Китаю – селянства.

Між сходом і заходом також відзначалися відмінності. Крім особливостей природного характеру (рівнинний схід з вологим кліматом і гірський захід із посушливим), вони мали й виразно економічне підґрунтя: натуральне та напівнатуральне господарство заходу суттєво відставало від ринкового, що розвивалося на сході, особливо у приморських зонах.

Поширення товарно-грошових відносин забезпечило потужний розвиток приморських провінцій, особливо таких як Цзянсу і Чжецзян загалом у Цзяннані – макрореґіоні, розташованому в долині р. Янцзи. Зрушення у економіці Цзяннані сталися завдяки розвинутому мануфактурному та іншому кустарному виробництву, наявності селянських промислів, пов'язаних з виробництвом технічних культур (шовку-сирця, чайного листа та бавовни).

Посилення колоніальної залежності країни супроводжувалося її розчленуванням (під прикриттям “оренди” чи “поділу на сфери впливу”) колоніальними державами – Англією, Німеччиною, Росією, Францією та ін. На території Китаю штучно створено колоніальні анклавні спочатку у деяких великих містах, а пізніше – у межах територіальних провінцій.

У колоніальний період ці зони стали важливим джерелом сировини, якої потребував світовий економічний ринок. Із Китаю вивозилося до 80 – 100% руд для світового виробництва вольфраму, олова, заліза; до 50% вугілля, а також деяких сільськогосподарських культур (сої, бавовнику тощо). Отже, регіональна структура виробництва колоніальної доби не зазнала суттєвих змін. Наприкінці XIX ст. у приморських районах було сконцентровано до 75,2% промислового виробництва, у тому числі у Шанхаї – 43,5%⁴.

³ Непомнин О.Е. Экономическая история Китая (1864-1894 гг.). – М., 1974. – С.5.

⁴ Лю Цзайсін. Чжунго гунє буцзюйсює (Наука про розміщення промисловості Китаю). – Пекін, 1981. – С.21-22.

Значну роль у розвитку регіональної економіки на початку ХХ ст. відіграв уряд Китайської Республіки, забезпечивши пріоритетну роль держави у економічному житті країни. Президентів Сунь Ятсену довелося діяти в умовах успадкованої від колоніального періоду та часу правління Цінської династії напівзалежної політики мілітаризованих угруповань у різних регіонах Китаю. Тому одним з основних своїх завдань він розглядав створення такої системи міжрегіональних зв'язків, яка б забезпечувала раціональну взаємодію приморських центрів із сировинно-продовольчою базою внутрішніх районів, що ураховує потенціал залізничних шляхів сполучення. Тобто він фактично обстоював ідею єдності та неподільності країни, її господарства⁵. Розбудова взаємин центру з регіонами відігравала в його діяльності вирішальну роль, визначаючи основні політичні, соціально-економічні, навіть культурно-національні процеси.

Сунь Ятсен значну увагу приділяв також питанням вирівнювання економічного стану окремих регіонів. У 1922 р. він висунув важливу тезу про те, що обмеження влади центру і місцевої влади в регіонах, здійснення політики рівномірного розподілу влади між ними на практиці повинне носити характер єдиного процесу в масштабах усієї країни. На його думку, центр має виконувати функції обмеження владних претензій регіонів. Щодо регіонів, то вони не повинні чинити перепони як централізації, так і розподілу влади між регіонами⁶.

Особливу увагу Сунь Ятсен приділяв розвитку приморських економічних центрів Східного та Південного Китаю. Так, зокрема, у Східному Китаї найважливішими центрами легкої та харчової (олійна, тютюнова, борошно-хлібопекарська галузі), а також текстильної (переробка бавовни, шовку-сирцю та вовни) промисловості були, крім Шанхая, міста Усі, Сучжоу та Ханчжоу.

Водночас капіталомісткі галузі – металургія і особливо машинобудування – не отримали достатнього розвитку попри всі намагання їх заохочення фінансовими важелями та організаційною підтримкою з боку центрального уряду.

Питання регіональної політики центр не міг залишити поза увагою, оскільки формування дохідної частини держбюджету значною мірою відбувалося за рахунок оподаткування сектору економіки найбільш найрозвиненого переважно у приморських містах Китаю.⁷

Водночас дедалі очевиднішою ставала неспроможність гоміньданівського уряду підтримувати належне адміністрування у сфері збирання податків у аграрних районах та внутрішніх провінціях, контроль над якими Центр не міг забезпечити у повному обсязі.⁸ Більше того, ще з 1914 р. основні податки (крім соляного збору та мита) збиралися і використовувалися адміністраціями окремих провінцій, що було свідченням слабкості центру та неефективності його регіональної політики.

У 1930-1940-х рр., під час окупації Китаю Японією, відбулася реформа регіональної структури, що носила колоніальний характер. Під тиском японського капіталу колоніальні адміністрації підтримали реалізацію планів закріплення цілих макрорегіонів Китаю –

⁵ Сухарчук Г.Д. Социально-экономические взгляды политических лидеров Китая первой половины XX века. – М., 1983. – С.50.

⁶ Сюй Цзюнь, Ху Сюйтан. Цун Сунь Чжуншань цзінцзі сисянь кань данцянь шисянь Чжунго туні цзінъчен чжун цзінцзі їньсу де цзоюн (Ефект економічного фактора у процесі реалізації ідеї об'єднання Китаю згідно з економічною ідеологією Сунь Ятсена) // Чжунян шехуейчжуї сюеюань сюебао. – 2001. – № 10. – С.29.

⁷ Чень Чженьбянь. Чжунго цзінъдай гунсе ши цзияо (Матеріали з історії промисловості Китаю новітнього часу). – Пекін, 1961. – С.112.

⁸ Сухарчук Г.Д. Социально-экономические взгляды политических лидеров Китая первой половины XX века. – М., 1983. – С.30.

Північно-Східного (Маньчжурія) і Центрального – як сировинних придатків своєї індустрії, відповідним чином розвиваючи й транспортну інфраструктуру.

У той же час вивіз готової продукції з Китаю, який у доколоніальний період переважав імпорт, майже припинився. Навпаки, Китай став ввозити різноманітного асортименту готову продукцію з Японії, а деякі види дешевої сировини з колоніальних країн (Індія, країни Південно-Східної Азії). У результаті цього ціла низка вітчизняних галузей традиційної кустарної промисловості і навіть сільського господарства (виробництво бавовни, цукрової тростини тощо) центральних і західних районів фактично втратили внутрішній ринок, що підірвало економічні основи їх функціонування.

Таким чином, у регіональній політиці Китаю колоніальної доби спостерігався поступовий відхід від традиційної схеми регіонального управління, що склалася впродовж панування останньої династії імператорського Китаю – Цінської. Як засвідчили дослідження європейських та китайських науковців, під тиском колоніальної політики великих держав у Китаї з'явилися зачатки індустріалізації, поширювалися товарно-грошові відносини, посилювався вплив міжнародного поділу праці.

У наслідок цих факторів регіональна політика Китаю значно активізувалася і включала такі нові напрями, як створення умов для подолання нерівномірності розвитку регіонів, запровадження нових рівнів та об'єктів регіонального управління, урізноманітнення схем економічного районування.